

ember háza, viselete is különbözött, vagy különbözik a más vidékek házaitól, vagy viseletétől. A népi kultúrának, a nép művészetének ez az egyik legszebb, legcsillogóbb vonása. Benne találjuk meg mind azt a gondolatot, mind azt a szépérzékét és alkotókészséget amit az elődök hordoztak, ami a mátt jellemzi és ami a jövőbe mutat.

Ezért kell szólnunk a nógrádi dudáról, a nógrádi dudásokról is, akik a nógrádi nép életében, — amint láttuk — jelentős szerepet töltöttek be. A nógrádi nép szórakozásaiban, táncmulatságaiban lakodalmaiban a duda hangján csendültek fel azok a dallamok, azok a szövegek, amelyek a nógrádi nép lelkét, költészetét tükrözték vissza.

A duda egykori szerepét már nem állíthatjuk vissza. A gazdasági és társadalmi fejlődés során a nép számára is megnyitak a magasabb zenei igények kielégítésének a lehetőségei. Ma, a szocialista építés korszakában, amikor a rádió a legelgűgottabb falvainkban is sugározza magyar népdalkincsünk és a klasszikus zene legjavát és örökéletű szépségeit, a duda már nem elégítheti ki hiánytalanul a zenei igényeket. Ez viszont korántsem jelenti azt, hogy a dudát teljesen kirekesszük

népünk zenei életéből. Csak az a nép lehet életerős, amely hagyományait, kulturális értékeit megbecsüli. Nem kívánjuk azt, hogy mától kezdve minden pásztor ismét dudát készítsen magának és dudaszóval járjon a nyáj után. Arra sem gondolunk hogy mától kezdve falvaink táncmulatságainak lakodalmaiban dudás fújja a táncdalokat. Azonban tánc hagyományaink és régi szokásaink felelevenítésében, haladó hagyományaink ápolásában népi hangszereinknek is szerepet kell biztosítani. Kultúrversenyeink bizonyítják legjobban, hogy pl. régi pásztor táncaink bemutatása nem képzelhető el dudaszó nélkül.

Elsőrendű feladatnak tartjuk, hogy az egyre szaporodó falusi népi együttesekben a duda is helyet kapjon. Népművelési szerveinknek, kultúrotthonainknak gondoskodniuk kell arról, hogy a dudakészítést és a dudálást az öreg pásztoroktól a fiatalok is megtanulják. Legalább megyénk 2—3 falusi együttesének műsorában a dudának is feltétlenül szerepet kell kapnia.

Ma, amikor néphagyományaink megbecsüléséről annyit beszélünk itt az ideje, hogy ezt tettekkel is bizonyítsuk.

*****

Nyéki Lajos

MADÁCH CIVILIZÁTORA

Madáchot általában »egyműves« költőként tartják nyilván. Vitathatatlan, hogy egyéb alkotásai eltörpülnek a Tragédia mellett. Lirájának legértékesebb darabjai a szabadságharc eszméinek és hőseinek állítanak emléket, de még ezek a versek is az almanach költők lagymatag nyelvén, avitt modorában szólnak. Drámáit sem minősíthetjük többre figyelemre méltó részletekkel rendelkező kísérleteknél. Nem valószínű, hogy valakinek is eszébe jusson pl. a Csák végnapjai, vagy akár a Csak tréfa színrevitele. De olvasótáborra sem nagyon tarthatnak számot ezek a művek. Irodalomtörténetírásunk is Az ember tragédiája szemszögéből ítéli meg Madách életművét, előzményként, adalékként, kulcsként kezeli egyéb írásait.

Van azonban még egy Madách-mű, amely fenntartás nélkül élőnek minősíthető, amely önmagában is megáll: A civilizátor. Ez az Arisztófánész modorában megírt kis komédia egyedül áll a szabadságharc bukását követő évtized irdalmáiban leplezetlenül, oly kegyetlen gúnnyal, de talán Adyig sem találjuk párját,

támadja az osztrák önkényuralmat. Tréfas rögtönzésnek készült a legszűkebb baráti kör számára de még ma is tanít egy egész nemzetet. Végső tanulságai ma is időszerűek. Különösen nagy szolgálatot tett a darab a 40-es években, a hitleri fasizmus őrjöngése idején, amikor a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma felfedezte, s Hont Ferenc rendezésében előadatta a »Független Színpad« névvel jelzett haladó színházi vállalkozás keretében. A moszkvai Új Hang is felfigyelt Madách művére, elismeréssel konstataulta, hogy »van a magyar határon belül jó magyar antifasiszta színpadi irodalom, ha egy kicsit régebben írták is«.

A mű az 1895-es év legelején keletkezett, közvetlenül Az ember tragédiája előtt. Voinovich Géza szellemesen »tűskés kis bokornak« nevezi, mely az »óriási bérc« oldalán nőtt. Ez a hasonlat már azért is találó mert a két mű között szervesebb eszmei kapcsolatot is felfedeztünk; nevezetesen: a sokat vitatott falanszter-jelenet helyes értelmezése — mint ahogy

ezt Sötér István épp a legutóbb vetette fel (Csillag, 1956. 1. sz., 131—2. old.). — A civilizátor figyelembevétele nélkül nehezen képzelhető el.

Mielőtt a szatíra részletesebb elemzésére térnénk röviden vázolni kell Madách politikai nézeteinek alakulását a 60-as évek elejéig. A költő a Széchenyi és Eötvös nevével fémjelzett nemesi liberalizmus híveként indul a politikai pályán, de fejlődése során egész közel kerül Kossuth eszméihez: a következetesen Habsburg-ellenes demokratizmushoz. Ami a nemesi liberalizmustól elkülöníti, épp az az egész fiatal éveitől jelentkező, következetesség amellyel szembeáll az idegen elnyomással. Már egyetemi tanulmányai idején a nemzeti függetlenség vágya, a zsarnokgyűlölet tölti el. Egyik professzorát például így búcsúztatja az egyetemi évzáró ünnepélyen: »Számodra hazánk parlag földjében nem teremnek babérok... De neked azért jutalmad megjövendő... ha testvérekké lesznek nemzetek... ha törvény fog ulti a trónon... ha néhányan nem ítélik el azokat, kiket a hon ártatlanoknak vall.« Az utolsó szavak félreérthetetlenül Kossuth és Lovassy bebörtönzésre céloznak. De Madách korai drámáinak alapmotívumát is ez a liberalizmusnál lényegében radikálisabb demokratizmus adja meg. Elég a Csak tréfa c. színműre utalunk melynek hőse, Zordy köztársasági összeesküvést szervez, Kossuth Védegyeletének híve, az arisztokrácia züllöttségé, a nemzeti reformmozgalom megalkuvó gyöngesége, az okátalan felekezeti torzalkodások forradalmi fűtőtségu bírálata ragadtatják.

Fejlődésének logikus következménye, hogy Madáchot a szabadságharc hívei között találjuk. Hogy a harcban való tényleges részvételét csak betegsége akadályozta meg, épp Sötér indokolja meggyőző részletességgel említett tanulmányában. A világi katasztrófa nemcsak hazafias érzületét sebzti meg, de személyes tragédiák sorozatát zúdíttja a költőre. Rémdrámába illő sűrítéssel zajlanak az események: elveszti öccsét, hűgát sógorát, s a tízhónapos rabság, amelyet Kossuth titkárának rejtegetése miatt szenvedett el s amelyet szájhagyomány szerint még a porkolábok tettleges bántalmazásai is keserítettek, bezedés bizonyíték arra, hogy Madách nem volt az események semleges szemlélője. De mindennél meggyőzőbb bizonyíték: költészete. Bár ismeretes családi tragédiája lesújtja bár magánéletében nem talál megoldást, a nemzet sorsára bizalommal tekint. A sírvers műfaját egy bukott nemzet szenvedéseinek vádló hangulatú megszólaltatására használja fel (Pál öcsém sírjánál Az aradi sírra, Petőfi sírjára, Egy mártyr sírjára c. versek). Ezeknek a költeményeknek az alaphangulata nem elégikus, nyomát sem találjuk bennük a belenyugvásnak. Sőt, egyes versekben. mint például a »Nem féltetek hazám!« címűben, a nemzeti újjászületésébe vetett

hitét is kifejezi a költő, és látja azt is, hogy ez az újjászületés csak harc árán érhető el: »A lánc helyét csak szent vér mossa le...«

Az ilyen versek igazolják Sötér megállapításának helyességét, amely szerint a Bach-korszak idején »Madách magatartása a passzív ellenállás középne messségének egyik leg tisztább típusát testesíti meg«. De Madách politikai bátorsága és tisztánlátása még inkább kiviláglik, ha figyelembe vesszük, hogy az októberi diplomát követő időszakban milyen gyorsan és milyen határozatosan »aktivizálódik« nála ez a passzív rezisztencia. 1861-ben ő az újjáéledő megyei politikai élet legradikálisabb szereplője. A 48-as törvények teljes épségben tartása mellett száll s kra. Az 1861. március 12-i megyegyűlésen erőlyes hangú javaslatot terjeszt elő az egyezkedők ellen, hazaárulónak bélyegzi mindazokat, akik az országgyűlés hatáskörét általában az adó és katonaaállítás kérdéseiben különösen csorbítani akarják. Ugyanazon a napon adja ki képviselői programját »Politikai hitvallomás« címen. Röpiratában a francia forradalom hármass jelszavát alkalmazza a magyar eseményekre. Kossuthra hivatkozik a szabadságeszmék mellett tesz hitet: »Vannak általános elvek — írja —, melyeket rendíthetetlen alapokul bevallani lehet, sőt kell; melyeket még hasznossági tekintetből is feladni tilos; melyekért meghalni nemcsak egyesnek kötelessége, de melynek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett gyalázat, mert a javak között nem legfőbb az élet.«

Meggyőződése mellett az országgyűlésen is kitart. hiába környékezik a felirati párt hívei, elveit nem adja fel. Forradalmi bizalmatlansággal jelenti ki a bécsi kormányról: »nem jó barátokkal van dolgunk.« A forradalom után eltelt korszakot tizenkét évnyi »rohadás«-nak nevezi. 1861. május 28-án elmondott beszédében, amelynek oly nagy sikere volt, hogy a lapok arcképét is közlik, a következőképpen foglalja össze álláspontját: »Egyezkedni annyit tesz, mint követelésből is engedni akarni, a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedés tárgyai mint a lenni, vagy nem lenni mint az élet és halál.«

Ez a minden egyezkedési hajlandóságot elítélő hűség 48 szelleméhez, avatja a Civilizátort irodalmunk legnagyobb alkotásainak sorába. — A darab központjában a nemzetiségi kérdés áll. A jelképes cselekménnyel azt leplezi le Madách, hogyan uszítja egymás ellen az osztrák gyarmatosító önkény a Duna-medencében élő népeket saját zsarnok uralmának fenntartása érdekében.

A magyarságot képviselő István gazda családias egyetértésben él cselédeivel: a nemzetiségekkel. Nyugalmukat azonban megzavarja Stroom, az osztrák abszolutizmus megtestesítője. Tolnai Vilmos figyelmeztetett rá először, hogy a civilizá-

lornak már a neve is parodisztikus jellegű. a hirhedt Bach Sándor rendőrminiszterre utal, lévén a Bach szó jelentése patak, a Stroom-é pedig folyam.

Madách világosan érzékelteti szatírájában a gyarmati elnyomás és a kozmopolitizmus összefonódását. A civilizátor cinikusan hirdeti: »szintűgy hazám lesz, ahol jól lakom«, majd másü.t hivatását így foglalja össze: »Keresztény művelődés tudományom, kozmopolitizmus a mesterségem.« A nemzeti egyenjogúság eszméjével lázítja fel a nemzetiségeket István gazda ellen, de a szép szavak mögött aljas célok lappanganak. Stroom el-élszólja magát: »Ha én intézném a ház dolgait egyenjogúság lenne mindenü.t, ha meztéláb is kéne járnia.«

Az elnyomó hatalomnak fontos érdeke, hogy alattvalói minél szűkebb látókörrrel rendelkezzenek, ne lássák a nagy összefüggéseket. Ezt a falanszteri ember-nyomortást, az embert öntudatlan csavará silányító specializálódás célzatát fejezik ki a civilizátor szavai: »Aki csizmát varr, az csiriz legyen utolsó ízeig, mi gondja másra . . . Csak egy van, mit mindennek tudni kell, adót fizetni engedelmesen.«

Madách szemléletesen mutatja be, hogy a gyarmati kizsákmányolás pörére vetközidegen hivatalnok-sereg élödsi mohóságát a svábbogarak kara, amely a civilizátort kísérve mindent belep, mindent felfal. A költő maró szatírával lepezi le hogyan va'nak a civilizáció vivmányai az elnyomás, a kizsákmányolás eszközeivé a gyarmatosítók kezében. Stroom cinikus egykedvűséggel kínálgatja népnyzó gépezeteit: »Mi célra a fehér búzakenyér, minden haszontalan dobjátok el szemétre a kukorica csutakját! Én gépet hoztam azt megörteni, jó! laktak véle, s a búzát adóba adjátok. Lám mi nagy-szerű eszközés?« — A civilizátor ideológiája az ember megvetésén alapul, minden ténykedését a telhetetlen harácsolás irányítja. »Elöbb való a birtok mint az ember« — vallja arcátlanul. Az agyonbonyolított hivatali eljárásoknak is egyetlen célja: a népnyzás; a pörök vitelénél csak egy a fontos: sértett, sértő egyaránt minél többet fizessen. Stroom a legegy-szerűbb ügyet is tengerikigyóvá igyekszik nyújtani: »Addig nincs vége, míg nem akarom« — vágja a szerencsétlen áldozat szemébe. A bürokratizmus túlkapasait még a svábbogarak kara is sokalja. kétségbeesetten kéréli a szereplöket: ne kezdjenek el polgári pört, mert ez szé'fesztene a klasszikus dráma kereteit a végtelen pörösködés nem férne meg a hely és idő egységének műfaji szabályaival. Stroom még a lélekzetvételtől is jegyzö-

könyveket, kimutatásokat készit; az ak! az istene csak azt ismeri el valóságnek, amiről papir van. István gazdának peidául oltási bizonyítványt ad. Mikor István tiltakozik: meg nincs beoitva, letorkolja: »Mit se tesz, csak a rubrika jól legyen betöltve.«

A nemzetiségek lassan-lassan látják, hogy törököt fogtak hogy túljártak ez eszükön. »Eben gubát cseréltünk« — sóhaj fel Mitrule, a román nemzetiség képviselője, a tót Janó is méltatlankodva mormog: »Úgy látszik a paradiplom kez-lődik meziteien fogunk maradni benne!«

De Madách nemcsak a Bach-korszak siserahadát támadja, némi utalás formájában megtalálhatjuk a szatíraban a nemesi passzív rezisztencia bíralatát is. István gazda szinte a lustaságig egykedvű, beletörődik az eseményekbe; ahelyett, hogy harcolna Stroom ellen, kitér előle, kuc-kóba vonul: »Nincs oly vitéz több mint a hős magyar, ha egy kicsit későcskén ébred is.«

Nincs szándékunkban A civilizátor mondanivalóját eszményíteni. Nem azonosíthatjuk magunkat Madách patriarchális, idilli szemléletével a nemzetiségi kérdésben. Madách a gazda és a család viszonyt a magyarság és a nemzetiségek között minden megütközés nélkül természetesnek, egészségesnek, fenntarthatónak és fenntar-tandónak ítélte. A nemzetiségek ügyében szerkesztett, de már el nem mondott országyűlési beszédében is az átlagnemes-ség álláspontját képviselte. Bár elismeri a nemzetiségek bizonyos kulturális igényeit, jogait a nyelvhasználat terén, bár az erőszakos, sovíniszta magyarosítást elítéli (megválasztása után külön szót tót ajkú választóihoz is) a politikai vezetésre csak a magyarságot tartja érdemesnek. Az a nemzetiségi összefogás tehát, amelyet komédiájában képvisel igen ingatag lábakon áll; inkább csak vágyálom, mint reálisai megalapozott politikai célkitűzés. Azzal azonban, hogy megis csak propagálta ezt az összefogást, s olyan időszakban, amikor erre komolyan csak Kossuth gondolt, nagy politikusaink sorába lépett elő. Azzal, hogy leleplezte a bécsi udvar mesterkedéseit a nemzetiségi ellentéteket szító aljas politikáját, igaz hazafiságról, éleslátásról tett tanubizonyságot. Legnagyobb érdeme azonban abban áll, hogy ügyesen szerkesztett, nyelvileg is friss szatírája harcra hívó jel a nemzetiségek **harci** egységét propagálja az osztrák abszolútizmus ellen — egy olyan korszakban, amikor a nemes-ség zöme már belefásult a néma ellen-állásba, kapva kap az udvar békejobbán, elkábítva a sziréhangoktól, kiegyezésérem-töri a fejét.

